

ZAZAKÎ DE EDATÎ (PREPOSITIONS IN ZAZAKÎ)

Ahmet KIRKAN*

Article Type: Research Article // Gotara Lêkolînî
Received // Hatîn: 08.04.2021
Accepted // Pejirandin: 29.04.2021
Published // Weşandin: 30.04.2021
Pages // Rûpel: 206-

This work is licensed under the Creative Commons Attribution International License (CC BY 4.0).
<http://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>

Citation/Atîf: Kırkan, Ahmet, (2021). Zazakî de Edatî, *Kurdiname*, no. 4, p.206-

Plagiarism/Întîhal: This article has been reviewed by at least two referees and scanned via ithenticate plagiarism website // *Ev gotar herî kêr ji alîyê 2 hakeman va hatiye nîrxandin û di malpera întîhalê ithenticate ra hatiye derbaskirin.*

Kilmnus

Edatî mîyanê mijaranê gramerî de çekuyanê wezîfedaran ra hesabîyêne. Nê çekuyî xoser mana îfade nêkenê labelê mabênê çekuyan, unsuranê cumleyî û cumleyan de peywendîyêke awan kenê. Gramerî de çekuyê wezîfedarî sey bestoxî, edatî û înterjeksiyonî name benê. Nê çekuyan ra edatî zazakî de muhîmî yê. Amancê na xebate edatanê zazakî; goreyê kokê çekuyê, goreyê şêklê şuxulnayîşî, hetê wezîfe û mana ra analîzkerdiş o. Mîyanê cumleyanê zazakî de wezîfe û mana edatan sey beşêko cîya deyayo. Xebatanê gramerê zazakî de mijara edatî ameya îzahkerdene labelê na xebate de edatê zazakî çend hetan ra ameyê analîzkerdene. Xebatanê gramerî de edatî zafane hetê şêklî ra îzah bîyê, nînan ser o hetê mana ra tesnîfêk nêameyo kerdene. Xebate de nuştîşê çarçoweya teorîke de kitabanê gramerî yê zazakî ra û dayîşê nimûneyan de zî kitabanê folklorîkan û edebîyatî ra îstîfade bîyo. Edatî goreyê şêkil û kokî tesnîf bîyê û dima goreyê muhtewa û mana ameyê dabeşkerdene. Edatî, sey bestox û înterjeksiyonan, çekuyê fonksiyonel ê, nê tewir çekuyî goreyê kontekstê cumle û waştana qalîkerdixî eşkenê cîya manayan îfade bikerê. Encamî de zazakî de bikarardişê edatan ser o taye şîrove û pêşnîyazî ameyê dayene. Tesbîtkerdişê wezîfe û mana edatanê zazakî, tehlîlkerdiş û cadayîşê mijaranê sentaks û semantîkê zazakî de zaf muhîm o.

Kilîçekuyî: Zazakî, Ziwanasîye, Edat, Mana, Cumle

Abstract

Prepositions are considered as task words within gramer subjects. These words do not make sense on their own, but create a meaning relationship between words, elements of a sentence, and sentences. Task words are words that are conjunctions, prepositions, and interjection. Prepositions of these words are important to Zazaki. The aim of this study is the prepositions found in Zazaki; It is to analyze according to the origin of the word, according to its usage, according to its function and meaning. The role and meaning relation of the prepositions in the sentences are given as a separate section. The subject of prepositions is explained in Zazaki grammar books, but in this study, prepositions in Zazaki language are discussed from several aspects. In these studies, prepositions were generally discussed in terms of shape, and no analysis was made in terms of the meaning of prepositions. While creating the theoretical framework in the study, grammar books, folklore and literature books were used in sampling. Prepositions were classified in terms of shape and origin, then they were examined in terms of content and meaning. Prepositions are also functional like conjunctions and interjections, they are made meaningful according to the content of the sentence and what the speaker wants to explain. In the

* Dr. Öğr. Üyesi, Üniversiteya Mardin Artuklu, Beşê Ziwan û Edebîyatê Kurdkî, ahmetkirkkan@gmail.com, Orcid: 0000-0003-3885-5218.

conclusion part, some suggestions on the use of prepositions are presented. Determining the prepositions in Zazaki in terms of meaning and function is very important in terms of analyzing the syntax and semantic properties of Zazaki.

Keywords: Zazaki, Linguistics, Preposition, Meaning, Sentence

1. Destpêk

Çekuyê ke tena mana îfade nêkenê û ancax sewbîna çekuyan a dusîyayîşî reyde manadar benê sey edatî ya name benê. Beyntarê edatan û çekuyan de hetê mana ra têkilîyêka xurte esta û nameyî sayeyê edatan hetê mana ra hîra yan teng benê. Goreyê Banguoğluyî edatî ganî sey vergir û peygiran bêrê îfadekerdene. Çünke nê gireyî, qesdê ey edatî yê, xoserî mana îfade nêkenê û ancax beyntarê di mefhûman de têkilîye awan kenê (Banguoğlu, 2011: 385). Farsikî de zî nê sey herfan yan edatan yenê îfadekerdene (Çiftçi, 2013: 191-192: Aslanoğlu, 2013). Edatî mabênê çekuyan, unsuranê cumleyî û cumleyan de hetê zaf cîhetan ra têkilîyanê mana saz kenê (Yıldırım, 2012: 267). Edatî çekuyê wezîfedarî yê, labelê wezîfeyê nê çekuyan muweqet o. Yanî vurîyayîşê cayê edatî ya wezîfe û mana edatî zî vurîyêna. Edatî cumleyan de têkilîyê sey *seyyewbînîye, pîyayîye, cîyayîye, mîqder, sebeb, wasita, zeman, rayîr, cihet* ûsn eşkenê awan bikerê. Edatî çekuyanê nameyan a dusîyêna û grûbê edatan (komçekuya edatan) saz kenê; û heman şekil de çekuyanê sey name, sifet, zemîr ûsn reyde kombînasyonêk virazenê. Goreyê babetê çekuyî û cayî, wezîfe û mana çekuyan bedilîyêna (Korkmaz, 2014: 895).

Edatî, sey heme ziwanan, zazakî de zî sentaks û semantîkî de wezîfeyê esasîyan îcra kenê, goreyê cayê edatî û grûba edatî mana cumle vurîyêna. Edatî goreyê taye krîteran yenê dabeşkerdene. Nê krîteran ra yew *goreyê kokê çekuyî edatî yê*. Edatê zazakî eşkenê kokê kurdkî ra yan kokê bîyanî ra neşet bikerê. Edatê ke kokê kurdkî ra yenê meydan zafane ziwananê şaxa Îranî de heman şekil de yenê şuxulnayene. Taye edatî zî ziwananê bîyanî ra derbasê zazakî bîyê û nê tewir edatî zî na xebate de sey bîyanê name bîyê. Dabeşkerdişê edatan de krîtero dîyin *hetê şeklê şuxulnayîşî ra edatî yo*. Goreyê şeklê şuxulnayîşî edatê zazakî hîrê beşan de tedqîq benê; veredatî, peyedatî û bazin edatî. Goreyê minitîqayanê zazakî şuxulnayîşê veredat û peyedatan yeno bedilîyayene. Cayê edatî kombînasyonî vurînenê û goreyê ney mana cumle zî vurîyêna. Cêr ra nê edatî nimûneyan reyde îzah bîyê. Tesnîfkerdişê edatan de krîtero hîrêyin goreyê wezîfe û mana dabeşkerdişê edatanê zazakî yo. Na xebate de edatê zazakî goreyê mana û wezîfeyî diwês binbeşan de îzah bîyê. Her binbeşî de edatê zazakî goreyê mana xo yê bingeyinan deyayê çünke mana edatan eşkena bivurîya. Sey beşê hîreyine zî *mîyanê cumleyan de wezîfeyê edatan* ser o ameyo vindertene. Edatî sentaksê zazakî de eşkenê cîya wezîfeyan îfa bikerê. Na xebate de seba nê krîteran kitabânê zazakî ra nimûneyî deyayê.

Amancê na xebate, edatanê zazakî goreyê krîteranê ziwannasî îzah û tesbîtkerdiş o. Heta nika, kitabânê gramerî de na mijar ameya îzahkerdene û edatanê zazakî ser o yew tezê masterî amade bîyo (Kaçan, 2018). Heman rewşe kitabânê gramerê yê kurmanckî de zî esta, nê kitabân de zî edatî tena hetê şekilî ra ameyê analîzkerdene (Ocek, 2014: 159; Taş, 2013: 156-157). Yanî edatî zafane hetê şeklî ra dabeş bîyê û kesî hetê mana û wezîfeyî ra edatî etud nêkerdê. Ehemîyetê na xebate, edatan bi şeklêko pêroyî û zaf hetan ra analîzkerdişî ra yeno.

Na xebate de hem kitabê gramerê yê zazakî û kurmanckî hem zî materyalê folklorîkî û edebî ameyê şuxulnayene. Cakerdiş û îzahkerdişê mijaranê gramerî de metnê folklorîkî, metnanê ziwane standardî ra zêdeyêrî mana îfade kenê. Çünke metnanê folklorîkan de ziwani rê mudaxele nêbeno, yan ganî nêbo. Xebate tena zazakî ya sînorkerde ya, dîyalektê bîni yê kurdkî ra nimûneyî nêdeyayê. Ma hêvî kenê ke na xebate, seba xebatanê gramerê muqayeseyî rayîrêke akera.

2. Zazakî de Edatî

Zazakî hîna ziwaneko standard nêardo meydan û ziwano fekkî bi şeklêko aktîf û dewlemend, mîyanê qalîkerdoxanê ziwani de cuyeno. Herçiqaq tesbîtkerdişê qaydeyanê nuşteyî de zehmetîyêk peyda bikero zî, ziwano fekkî zaf dewlemend o û goreyê vatişî şekil gêno. Edatan de û çekuyanê bînan de dewlemendiya ziwane fekkî ya zazakî xo eşkera nîşan dano. Çekuyê wezîfedaran ra edatî, sey keresteyê ziwani û wasitayê qalîkerdişî zaf muhîmî yê. Cêr de edatê zazakî do goreyê krîteranê ziwannasîye bêrê dabeşkerdene û her beş bi nimûneyan reyde îzah bibê. No beş, di binbeşanê bingeyinan û zaf qismanê bînan ra pê yeno. Tesnîf û tesbîtê edatan de kêmanîye do biba çünke şuxulnayişê edatan de cîyayîye rewşêka normal a, çünke veredatêk mintiqayêke de eşkeno sey peydatî ya bêro şuxulnayene. Cêr ra goreyê binbeşan edatê zazakî îzah bîyê.

2.1. Tesnîfkerdişê Edatanê Zazakî

Tesnîfkerdiş, karêko zehmet o labelê seba îzahkerdişî unuranê ziwani û seveknayîşî taybetmendîyanê ziwani mecburî yo. Materyalê ziwani yo ke nêameyo tesnîfkerdiş vîla maneno û vera vera vîndî beno. Nê beşî de edatê zazakî goreyê taye krîteran ameyê dabeşkerdene. Seba tesnîfkerdişê edatanê zazakî hîrê peymî ameyê şuxulnayene. Cêr ra edatê zazakî goreyê kokê çekuye, goreyê şeklê şuxulnayîşî û hetê mana û wezîfeyî ra ameyê îzahkerdene.

2.1.1. Goreyê Kokê Çekuyan Edatî

Goreyê kokê çekuyan kes eşkeno edatanê zazakî di beşan rê teqşîm bikero: edatê ke ziwananê kurdkî de yenê şuxulnayene û edatê ke ziwananê bîyanîyan ra derbasê zazakî bîyê. Nê di beşî mîyanê xebate de sey *edatê kurdkî* û *edatê bîyanî* name bîyê. Edatê sey *gore*, *qasê*, çiqas ûsn zazakî asenê labelê ziwananê bîyanîyan ra derbasê zazakî bîyê. Nê edatan ra tayê ci mîyanê ziwani de terefê qalîkerdox û şuxulnayoxê ziwani ra bi şeklêko vîla yenê karardene. Cêr de nê di beşî, nimûneyan reyde îzah bîyê.

2.1.1.1. Edatê Kurdkî

Nê edatî zafane ziwananê kurdkî de û heta ziwananê şaxa Îranî de hemparî yê. Muqayesekerdişê beyntarê dîyalekta zazakî û kurmanckî de tesbît beno ke edatê ke sey kurdkî yenê qebulkerdene, her di dîyalektan de zî hemparî yê (Tan, 2005: 187). Edatanê cêrî ra taye ci zazakî de bi şeklêko aktîf û vîla yenê karardene labelê taye edatî zî tena çend hebî çekuyan reyde şuxulîyene. Cêr ra nê edatan ra taye nimûneyî tablo de ameyê ramojnayene.

Tablo 1: Hetê Kokî ra Edatê Kurdkî

Edat	Nimûne	Edat	Nimûne
------	--------	------	--------

hende	hendê xo kerd	ra	ey ra dima
rê	mi rê vate	pey	pey ra resa ma
vera	vera mi ey vate	cor ra	cor ra behsê ney bî
bi	bi aqilê xo	xêncê	xêncê şima kes nêame
de	ewro o keye de yo	qandê	qandê Homayî
ro	no zaf ro to ameyo	seba	seba ey ferq nêkeno
ver bi	ver bi cor şî	[y]a	O ereba ya ameyo.
bi ... ya	bi qelemê ya nuşte	pê	Ey pê dima vatêne

Tabloyê corî de edatê ke hetê kokî ra kurdkî yê û zazakî de yenê şuxulnayene ameyê ramojnayene. Nê edatan ra qismêkê ci ziwananê şaxa Îranî de heman şekla yenê şuxulnayene. Edatê bi, bê, semedê, seba ûsn kumanckî de zî heman şekil de bikar yenê. Cêr de nê edatî cumleyan de ameyê nîşan dayene.

- (1) a. Ez to **ra** zaf çî musaya (Dêrsim, 2014: 65).
- b. Ya roşnaya mi, hîrê pîyayî amay **seba** çêna mi **ra** (Çîçek, 2014: 17).
- c. **Qandê coy** îsot, kinaredê sihanidi mira qehrîyaye vinderde bi (Ayyıldız, 2014: 68).
- d. Wa to bikişû. Ez **ehend** pak a, temîz a la hûnc şima xatirî m nizûnî (Kurij, 2014: 51).
- e. Hesîba **ebi** ameyişê Mela Mehmûdî **biney** hêz da xo, labelê neti aye çinê bi warda pay... (Espar, 2004: 21).

Cumleyanê corî de edatê ke ameyê şuxulnayene dîyalektanê kurdkî de bi şeklêko hempar yenê bikarardene. Goreyê dîyalektan, manaya nê edatan de nuansî estê. Heman şekil de mabênê mintiqayanê zazakî de zî nê edatî şekilanê cîyayan a yenê vatene. Mîsale cumleya 1d de û 1e de edatê ke ameyê şuxulnayene mintiqayanê zazakî sey *hende* û *bi*, *ebe* varyantê xo estê. Seke cumleya 1a, 1b û 1c ra yeno fehmkerdene, edatê kurdkî bi şeklê verdat, peydat û bazinedatî eşkenê bêrê şuxulnayene.

2.1.1.2. Edatê Bîyanî

Taye edatî ziwananê bîyanîyan ra derbasê zazakî bîyê. Çünke zazakî cografyayêka mozîke de yena qalîkerdene û mabênê ziwanan de têkilîye rewşêka normale ya. Ziwani sey unsurê ganî yewbînan reyde peywendî ronane, yewbînî ra çekuye gênê û danê. Encamê na peywendî de edat/çekuyê ke derbasê ziwanan benê yan aktîf yenê şuxulnayene û ziwani de mewcûdîyeta xo seveknên yan zî prosesê şuxulnayişê ziwani de derbasdarîya xo vîndî kenê û şonê (Korkmaz, 2014: 899-900). Zazakî zî heta nika ziwananê derûdorê xo ra xeylêk çekuye deyn girewtê û deyn dayê. Xususen erebkî ra û fariskî ra zaf çekuyî, heman şekil de edatî, derbasê zazakî bîyê. Serdemo modernî reyde tirkî, zazakî ser o tesîrê xo zêdenayo û zazakî

hîna zêde tirkî çekuyî deyn girewtê. Derheqê sewbîna ziwanan rê çekuye deyndayîşê zazakî de, ma dest de doneyî çinî yê. Cêr ra edatê ke sewbînan ziwanan ra gêrîyayê sey tablo deyayê.

Tablo 2: Hetê Kokî ra Edatê Bîyanî

Edat	Nimûne	Edat	Nimûne
qasê	qasê min	beyntarê	beyntarê înan de
mabênê	mabênê ereba û keyeyî de	derece	no derece mi nêzanayê
bado	bado ma ameyî	heta	heta mekteb şîyo
qabil	qabilê ney nîyo	kulî pîya	kulî pîya bere
sebeb	sebebê ey ra nêbî	qeder	çi qeder to girewt
mîsale	sey mîsale	xeyrî	xeyrî ey kes nêşî

Zazakî de taye edatî ziwananê bîyanîyan ra derbasê ziwani bîyê û nika mîyanê qalîkerdoxan de yenê şuxulnayene. Edatê ke ziwananê bîyanîyan ra ameyê girewtene, tesîrê çekuyan û ziwane erebkî xo nîşan danê. Edatê ke erebkî ra ameyê girewtene goreyê fonolojîyê zazakî bedilîyayê û, sey edatê *beyntare* û *kulî pîya* de, nê edatan formêko zazakî girewto. Cêr de nê edatî mîyanê cumleyan de ameyo ramoynayene.

- (2) a. Çend serrî **mabeyn** kewt êdî ma nê karî nêkenê.
 b. **Herçiqas** ki hêvîya Melay çinê bî ki o na kelakela amnanî di, bişîyo cematî tamam biko... (Espar, 2004: 39).
 c. Wendişî de **qederê** geyrayîşî zewq çinî yo.
 d. Heta vizêr çîyêk çinêbî.
 e. Homa girwey to rast nêano '**heta** tî laz u keynerda xoya nêkîsê, girwey to rast nino (Hayig, 2007: 4).

Cumleyanê corî de edatê ke ameyê karardene ziwananê bîyanîyan ra derbasê zazakî bîyê. Mîsale cumleya 2a edato ke qalinda ramoynayayo erebkî ra, çekuya **مابين** ra derbasê kurdkî bîyo. Heman şekil de edatê *qasê*, *çiqas*, *herçiqas*, *ewqas* û varyantê nê edatê erebkî ra, **قيس** ra yenê. Cumleya 2d û 2e de edatê *heta zî* erebkî de çekuya **حتى** ra derbas bîyo (Mutçalı, 2013). Ziwane rojanê de qalîkerdoxî gelek edatanê tirkî, zanayîş a yan nêzanayîş a, şuxulnenê.

2.1.2. Hetê Şeklê Şuxulnayîşî ra Edatî

Edatî sewbîna çekuyan reyde yenê şuxulnayene, hem mana çekuyan hîra-teng kenê hem zî mana edatan vejîyêna meydan. Zazakî de, heman şekil de kurmanckî de zî, hetê şeklê şuxulnayîşî ra edatî hîrê beşan de yenê tedqîqkerdene. Herçiqas rêza veredatan, peyedatan û bazinedattan goreyê mintiqayanê zazakî eşkena bivurîya zî zafane *veredatî*, vernîya nameyan de; *peyedatî*, peynîya çekuyan de yenê şuxulnayene. Beşê hîrêyinê edatan zî *bazinedatî* yê. Bazinedatî di qisman ra pê yenê, nê qisman ra ewilê ci vernîya nameyî de, qismo dîyin peynîya nameyî de yeno. Yildirim bazinedatan sey komdaçek name keno û nînan dergûdila îzah keno (Yildirim, 2012: 266-283; Tan, 2005: 188-189). Verroj (2014: 270) zî namekerdişê

bazinedatan de metodêko sey yildirimî taqîb keno û nê tewir edatan sey koma edatan name keno.

Kitabanê gramerî de edatê zazakî terefê gramernusan ra cîya ameyê dabeşkerdene. Gultekîn edatan sey; *edatê xoserî* û *edatê nexoserî* di beşan de tedqîq keno (Malmîsanij, 2015: 145; Gultekîn, 2010: 75). Hûmara beşanê edatan, xebata Çemî de hîna zêde ya. Çem edatan sey; *veredatî*, *peydatî*, *veredatî* û *peydatî pîya*, *edatê negatîfîye*, *edatê cîhetan*, *edatê nîşankerê cayî* şeş beşan rê teqşim keno (Çem, 2003: 208). Çünke Çemî tesnîfkerdiş de edatî hetê şeklî ra û hetê wezîfeyî ra reyêk ra tesnîf kerdê. Qandê cû ey, edatê zazakî şeş qisman rê dabeş kerdê. Gultekînî seba edatî çekuya *daçek* şuxulnaya ke, kes eşkeno vajo namekerdişê Gultekînî de tesîrê kurmanckî esto. Gultekîn, edatan sey xoserî û nexoserî di beşan rê teqşim keno (Gultekîn, 2010: 75). Gunduz heman şekil de goreyê şekilî edatan sey *veredatî*, *peydatî* û *veredatî-peydatî pîya* tesnîf keno (Gündüz, 2009: 154). Aktuğ, edatan rê *beşê edatê pêrabesteyî qalibinî* zêde keno û taybetmendîya edatan de *gire nêgirewtişê edatan* ser o vindeno (Aktuğ, 2013: 453-465). Goreyê ey, eke edatî peygirêk bigîrê, formê edatîye ra vejîyênê û sey name wezîfe vînenê.

2.1.2.1. Veredatî

Edatê ke vernîya nameyan de yenê sey *veredatî* yenê namekerdene. Veredatî goreyê mintiqayanê zazakî eşkenê yewbînî ra cîya bibê. Her mintiqa de vatişê veredatan de şeklêko cîya esto. Edatî çekuyan ra cîya yenê nuştene, eke çekuyan a pîya bêrê nuştene fonksiyonê edat bîyayîşî vîndî kenê. Cêr ra veredatê ke ameyê tesbîtkerdene rêz bîyê (Gündüz, 2009: 154-155; Çem, 2003: 208-220; Malmîsanij, 2015: 146-157).

Tablo 3: Zazakî de Veredatî

Edat	Mana	Nimûne
[y]a	verê xo dayene	Bidi a min.
bado	dima, demê ameyoxî de	Ez badê ey nê karî nêkena.
be/ve	verê xo dayene	Ez şona be/ve Dêrsim.
bê	rewşa çinêbîyayîşî	Bê şima ez keye ra nêvejîyêna.
bi	pîyayîye, wasita	Mi no kitab bi peranê xo herîna.
di	dîyarkerdiş	Ehmed vano: Ezo di dadîya...
ere-era	verê xo dayene	Era Felatî ver mekuye.
fenî	sey, manend	A fenî mi xebatkare nîya.
hawayê	sey, manend	Şima hawayê fekê mi kenê.
hendê	mîqdar, derece	To hendê ey mi ra heskerdê.

heta	wext, heya	Heta nan nêweno wa nêşoro.
pê	pîya, wasite	To pê qeleme nuşto.
qandê	sebeb	Qandê Homayî wina meke.
qeybe	sebeb	Qeybe amelîyatî pere kom keno.
ro	verê xo dayene	Heqê xo ro ma rê helel bikerê.
seba	sebeb	Seba konferansî ez şîya Senendec.
seke	sey, teşbîh	Seke yeno zaneyene destanê <i>Mem û Zînî</i> çar dîyalektanê kurdkî de ca gêno.
semedê	sebeb	Semedê nêweşî înan doktor be doktor geyrayî labelê çîyêk peyda nêkerd.
sey	teşbîh, mîqdar	Sey to kesêko zîrek esto?
tewrê	pîyayîye	O esla tewrê karê înan nêbeno.
ver bi	verê xo dayene, şîyayene	Waye ver bi birayî, bira ver bi koyan.
vera	vernî, cayê ci, hember	Vera nê çanteyî eza yewê bînî bigîra.
verê	verê cû	Verê ke ma dest pêbikerê ganî her kes nameyê xo vajo.
xêncê	xeyrî, teber	Xêncê to her kesî keye terikna.

Tabloyê corî de veredatê ke zazakî de yenê şuxulnayene rêze bîyê. Nê edatî goreyê mintiqayan cîya şeklan de yenê bikarardene. Veredatan ra tayê ci meheli yê, tena mintiqayêka sînorkerdê de yenê vatene. Mîsale veredatê *qandê* mintiqaya Sêwregi de esto, mintiqayanê bînan de zaf nêyeno şuxulnayene. Veredatê *bi* û *bê* heman şekil de sey vergir zî eşkenê bêre îstîmalkerdene. Labelê veredatî *bi* û *bê* çekuyan ra cîya nusîyênê, eke bi û bê sey vergirî bêre şuxulnayene çekuyan reyde dusîyênê. Xora Çemî edatê bê û vergirê nêyinî sey *edatê negatîfîye* ({bê-}, {nê-}, {me-}, {nî-}, {ni-}) qebul kerdê. Labelê ey xebata xo de beyntarê edatê negatîfîye û vergirê ke sifetan virazenê cîya kerdê (Çem, 2003: 211). Cêr ra veredatan rê metnanê nuştekiyan ra nimûneyî deyayê.

- (3) a. **Xêncê** ey kesî mi rê selam nêdê.
 b. **Qey** ti xo rê nêmirana, ti verrika nê biray ra de kewena ê bînî (Espar, 2004: 37).
 c. **Hendê** hêrîş û greva vêşaniye ra pey hepsî pêro zeyîf bîbî (Dêrsim, 2014: 94).
 d. **Qeybe** wendene ma hende zorîye ante.
 e. **Bi** raştaya zî bi vengêdo weşa Xal Salihî dêrî kerdên (Ayyıldız, 2014: 100).

Cumleyanê corî de edatê ke vernîya nameyan, çekuyan de yenê ramojneyayê. Veredat yan peydat bîyayîşê nê edatan opsiyonel o, goreyê mintiqayan û amancê qalîkerdaxî eşkenê bivurîyê. Mîsale edato ke cumleya 3b de sey peydatî zî ekeno bêro şuxulnayene. Prosesê

standardîzasyonî ya rewşa opsiyonele ya şuxulnayîşê edatan zî hîna goreyê qaydeyan yena tenzîmkerdene.

2.1.2.2. Peyedatî

Edatê ke peynîya nameyan de yenê, sey *peyedatî* yenê namekerdene. Peyedatî goreyê mintiqayanê zazakî eşkenê yewbînî ra cîya bibê. Her mintîqa de vatişê veredatan de, formêko cîya esto. Heta taye mintiqayan de veredat sey peyedatî, peyedat sey veredatî zî eşkeno bêro şuxulnayene. Cêr ra peyedatê ke ameyê tesbîtkerdene rêz bîyê (Gündüz, 2009: 155-156; Çem, 2003: 208-220; Malmîsanij, 2015: 146-157).

Tablo 4: Zazakî de Peyedatî

Edat	Mana	Nimûne
a	verê xo dayene	Ma hetê înan a şîyêne.
de	bîyayîş, mendiş	Ewro keyneke keye de ya.
der	bîyayîş, mendiş	Domanî veyve der ê.
mîyan	tede, mabênê	Bajaran mîyan de bajaro tewr baş Mêrdîn a.
ra	verê xo dayene rewşa dîyarkerdişî rewşa vejîyayene rewşa mendene	Gelo ti mi ra vanê nê vatenan? Ez to ra zaf hes kena. Ti kitabana ey ra gênê. Heywanî ko ra çerenê?
re	rewşa mendene	Ti ku re manenê gelo?
rê	verê xo dayene	Dersa min siba înan rê ya.
ro	verê xo dayene	No çinayê to zaf ro to ameyo.
reyde	pîyayîye	Ti qey vanê ez înan reyde xeliqîyaya.
reyra	pîyayîye	Hesen, Ehmedî reyra kewt rayîr.
ya	pîyayîye	Înan no pere hesabê banka ya rusnayo.

Tabloyê corî de peyedatê ke zazakî de yenê şuxulnayene rêze bîyê. Nê edatî goreyê mintiqayan cîya şeklan de yenê bikarardene. Peyedatanê zazakî ra tayê ci ganî sey allomorfê yewbînî bêre qebulkerdene. Mîsale peyedatê *a*, *wa* û *ya* hetê mana û şeklî ra zêde ro pê manenê. Seke yeno zanayene zazakî de vengê /y/ û /w/ semî-konsonant ê. Nê her di vengî eşkenê vera pê bişuxuliyê (Kirkan, 2019). Cêr ra peyedatan rê metnanê nuştekîyan ra nimûneyî deyayê.

- (4) a. Dewijî axurekên danê cîn. Wija **d'** tutên Ala dano cînan (Adabeyi, 2005: 191).
b. Cengi **di** kilawê Husna ser ra ginena erd ir (Kurij, 2014: 94).

c. Binê tuyeran **di**, eynî **ser o**, bostanan **di**, hêgayan **di**, heme cayo ki dewijan yewbînan bidinî, qalî qala Beyi bî, labelê xebera kesî zerreye keyê Hesemî **ra** çinê bî (Espar, 2004: 36).

d. Atêy mi, tu **ra** çî aseno yan ney? (Septioğlu, 2019: 83).

e. Bineyna îzimûn keno **ser o** (Septioğlu, 2019: 89).

Cumleyanê corî de peyedatan ra nimûneyî deyayê. Nê peyedatan ra taye ci sey veredatî zî yenê karardene. Nê edatan ra *ser o* ke cumleya 4c û 4e de vîyareno eslê xo de *ser ro* û mîyanê prosesê ziwânî de vengê /r/ kewto. Grûba Xebate ya Vateyî sebe edatê mendişî formê de qebul kerdo labelê seke aseno cumleya 4a û 4c de di varyantê cîyayî yê nê edatî şuxulîyayê (Grûba Xebate ya Vateyî, 2005).

2.1.2.3. Bazinedatî

Edatê ke di qismî yê û qismêke ci vernîya nameyan de û qismo bîn peynîya nameyan de yeno şuxulnayene yenê sey *bazinedatî* yenê namekerdene. Bazinedatî goreyê mintiqayanê zazakî eşkenê yewbînî ra cîya bêre karardene. Her mintiqa de vatişê û rêza bazinedatan yena vurîyayene. Heta taye mintiqayan de qismo ewil (*veredatê bazinedatan*) yan qismo dîyin (*peyedatê bazinedatan*) eşkeno bikewo û bazinedat formê veredat yan peyedatî de bimano. Labelê nê tewir bazinedatî tayn ê. Bazinedatî goreyê veredat û peyedatan, manaya cumle ser o hîna zêde tesîr keno. Çunke nê edatan reyde hîna zêde unsurî yewbînan a yenê girêdayene. Cêr ra bazinedatê ke ameyê tesbîtkerdene rêz bîyê (Gündüz, 2009: 157-159; Çem, 2003: 208-220; Malmîsanij, 2015: 146-157).

Tablo 5: Zazakî de Bazinedatî

Edat	Mana	Nimûne
a ... ra	verê xo dayene	Lajek çinayê xo dano a xo ra.
beyntarê ... de	mabên	Beyntarê min û ey de çiyêk çinîyo
bi ... [y]a	pîyayîye	Ewro wa o zî bi ma ya bêro.
bi ... bê	pîyayîye	Keje bi dest bê xo nuşt.
bi ... ra	pîyayîye	Ez şamî bi nanî ra wena.
di ... de	rewşa mendişî	Zerya emser di mekteb de manena.
herunda ... de	ca de	Werrekna herunda ey de ez bibîyayê.
hetê ... ra	vera ...yî	Ez hetê ey ra abirîyaya.
mabênê ... de	beyntare	Ez mabênê Îsa û Mûsayî de menda.
pa ... [y]a	pîyayîye	Ma, o pa qeleme û kaxiz a şirawit mekteb.

pey ... de	peynîye ...	Ezmûne de ez pey ey de mendbîya.
peyê ... ra	peynîye ...	Pisîng nişkê ra peyê ereba ra vejîyê.
pê ... [y]a	pîyayîye, wasite	Zelîxa pê teyare ya şîya.
rîdê ... ra	sebeb, amanc	Ma rîdê ey ra zaf şermayayî.
qandê ... [y]a	sebeb, amanc	Qandê Ehmedî ya ma qalî xirabî nêkerdî.
qandê ... rê	sebeb, amanc	Ey vengdayê, qandê Homayî rê hetê mi bikerê.
semedê ... ra	sebeb, amanc	Zaf vayîbî, semedê ey ra ma nêherîna.
semedê ... [y]a	sebeb, amanc	Nê sewlî semedê ey a zaf girdi yê.
seba ... ya	sebeb, amanc	A seba domananê xo ya heme karî kena.
û ... [y]a	pîyayîye	Ez, Kenan û Yaqûbî ya pîya ders dana.

Tabloyê corî de bazinedatê zazakî deyyayê. Bazinedatî goreyê mintiqayan eşkenê bêre bedilîyayene. Veredatî û peydatî kombînyasyonanê cîyayan reyde eşkenê bazinedatan saz bikerê. Veredatê *qandê*, *seba*, *semedê* bi peydatê *rê*, *ra* yan *[y]a* reyde bazinedatî saz kenê û nê heme zî cumle de manaya *amanc*, *sebeb*, *meqsedî* îfade kenê. Bazinedatan ra *di ... de* mîyanê prosesê şuxulnayîşî de ameyo vurîyayene, veredatê *di* kewto û nika tena sey peydatî ya yeno şuxulnayene. Goreyê mintiqayan cîya varyantê bazinedatan eşkenê tesbît bibê û heman şekil de allomorfe bazinedatan zî mintiqayanê cîyayan de yenê vatene. Cêr ra peydatan rê metnanê nuştekiyan ra nimûneyî deyyayê.

- (5) a. Wayê wayê la ez **miyon** darun **di** menda (Akbara, 2020: 24).
- b. **Binatê** birayûn **û** vîstîrîyûn yin qet hol nîyû, vîstûrî hizûr nidûnî birayûn (Kurij, 2014: 171).
- c. Nika **qandê** Ellay **ki** ti vajê: Ma qandê çiçî ameym tîya? (Can, 2012: 213).
- d. Seke asino serdin **pey** milê xo **de** veyno (Zengelan, 2007: 84).
- e. Ciwanê yew miletî eke vîyarteyê xu ra da-vîst qalî nêzanenê, no ramojneno ke, **benateyê** înan **û** bawkalanê înan di yew îrtîbat nêmento (Septioğlu, 2019: 69).

Cumleyanê corî ra bazinedatê zazakî deyyayê. Nê bazinedatî goreyê mintiqayan eşkenê allomorfan bîyarê meydan. Qismê ewilê nê edatan vernî de û qismo dîyine zî peynî de yeno û mabênê nê her di qisman de name, çekuye, sifet ûsn yenê. Seke edatê 5b û 5e de aseno, bazinedatan ra qismo ewil eşkeno çekuyêka bîyanî ra zî bêro. Tablo de bazinedatê *di ... de* deyyayo, ke nê edatî ra qismo ewil zazakîya rojane de bi şeklêko aktif nêyeno karardene. Nê edatî ra tena qismo dîyin mendo û no sey peydat şuxulîyêno.

2.1.3. Hetê Wezîfe û Mana ra Edatî

Edatî, cumleyan de mabênê şekuyan de û komçekuyan de têkilîye awan kenê; goreyê mana û wezîfeyê na têkilîye zî şênê bêrê dabeşkerdene. Goreyê îfadekerdişê mana, edatî eşkenê mana xo ya bingeyine ra wetêr sewbîna mana îfade bikerê. Mîsale veredatê *sey* eslê xo de *seyyewbînîye (musawat)*, *teşbîh* û *eynîyêye* îfade keno, labelê no edat xêncê mana û fonksiyonê xo yê bingeyinî eşkeno *lezîye*, *terz*, *zeman* ûsn mana û fonksiyonan zî biramojno. Goreyê kontekstê cumle û îfadekerdişê qalîkerdaxî mana û fonksiyonê edatan vurîyêno. Cêr ra edatê zazakî, diwês binbeşan de goreyê mana û fonksiyonî, bi nimûneyan reyde îzah bîyê. Nê binbeşan de îfadekerdişê mana û fonksiyonê eslî yê edatan rê ehemîyet deyayo. Çünke fonksiyon ney labelê mana subjektîf a.

2.1.3.1. Seyyewbînî

Seyyewbînî bîyayîş mabênê di çîyan yan hîna zaf çîyan de rewşa musawatî, yeksanîbîyayîşî îfade keno (Akalm & vd., 2011: 825). Seyyewbînî bîyayîş tewr kêmi mabênê di çîyan de qewimîyêno. Zazakî de *sey*, *seke*, *hawayê*, *hawayê ke*, *hendê ke*, *hendê*, *qasê*, *qasê ke*, *çiqas*, *çiqas ke*, *zî*, *qabil*, *cins*, *mîsale ûsn* edatî, cumleyan de eleqeyê seyyewbînîye îfade kenê (Korkmaz, 2014: 905-907; Çem, 2003: 208-220; Malmîsanij, 2015: 146-157). Cêr ra nê edatan rê çend hebî nimûneyî deyayê.

- (6) a. **Zey** mina çend embazî diha bî (Can, 2012: 165).
- b. Zereyê aye û zerrîya aye, ti texmîn kena **senî hawa** sîya bibîy (Zengelan, 2007: 54).
- c. Keynek vana: Wa **zey** to bo (Adabeyi, 2005: 87).
- d. **Hawayo** kî dadîya yî vatbî Zalîk zî îno **hewa** bî (Septioğlu, 2019: 102).
- e. Nê dari bîbîrn, ew letanê cî zi **'hendê pê** bîbîrn (Hayîg, 2007:11).

Cumleyanê corî de edatê ke mana seyyewbînîye îfade kenê deyayê. Nê edatan ra taye ci zaf yenê şuxulnayene, taye ci zî zêde nêyenê kar ardene. Mîsale cumleya 6e de vatox/qalîkerdax birnayîşê daran (gilê daran) wazeno labelê şert birnayîşî bi edatê *hendê pê* reyde ameyo dîyarkerdene. Cumleyanê bînan de zî edatan reyde rewşa seyyewbînî bîyayîşî tesîs bîya.

2.1.3.2. Aîdîye, Eleqe

Aîdîye û eleqe di mefhûmê pîya têkildarî yê û yewbînî tamam kenê. Çîyê ke yewbînî reyde eledar ê, beyntarê xo de aîdîyetêk însa kenê. eleqe ya mabênê tewr kêmi di çîyan de peywendîyêke û aîdîyetêk yeno meydan (Akalm & vd., 2011: 57). Aîdîye û eleqe bîyayîş tewr kêmi mabênê di çîyan de qewimîyêno. Zazakî de *derheqê*, *derbar*, *derbarê*, *ser*, *ser o*, *dima*, *verê*, *verê cû ûsn* edatî, cumleyan de eleqeyê aîdîye û eleqeyî îfade kenê (Korkmaz, 2014: 905; Çem, 2003: 208-220; Malmîsanij, 2015: 146-157). Cêr ra nê edatan rê çend hebî nimûneyî deyayê.

- (7) a. Herî anê cayan **ser o** gire danê û cew danê ci (Adabeyi, 2005: 118).
- b. No çîçîyo wina, to **sero** çimî kerdî korî? (Can, 2012: 212).
- c. Waşt bi ke leşker xo bido înan **ser** û ê hîrê camêrdî firsend bivînî û xo bidê teber (Zengelan, 2007: 18).
- d. Şima xo **rê** rakuyê (Çîçek, 2012: 87).

e. Kam altunênî **ser o** roşo, gorîcîyê keynerda min o. Kam ê sêmênî **ser o** roşo zî meymanê min o (Seçilmek, 2018: 92).

Cor ra edatan reyde mîyanê unuranê cumle de têkilîya aîdîye û eleq ameyo ronayene. Seke cumleya 7a-7e û 7b de aseno, eynî edat goreyê mintiqayan cîya yeno îfadekerdene. Nê cumleyan de edatê ser o sey *ser o* û *sero* di babetî nusîyayo. Heman edat taye fekanê zazakî de sey *ser ro* nusîyêno. Nê edatî beyntarê unuran de hetê aîdîye ra têkilîyêk awan kenê.

2.1.3.3. Cîyayîye

Ferqo ke mabênê di çîyan, kesan, mefhûman sey cîyayîye yeno namekerdene. Cîyayîye, rewşa banderbîyaye ra cîya yew rewşa newê û ferqina îfade kena (Akalm & vd., 2011: 210). Cîyabîyayîş tewr kêmî mabênê di çîyan de qewimîyêno û beyntarê nê di hebî çîyan de ferq esto. Kes, çî yan mefhûmo ke cîya yo, normalî îfade nêkeno. Zazakî de *teber*, *xêncê*, *xêncê ney*, *bê*, *cîya*, *xeyrî*, *xeyr*, *bîn*, *ney ra teber*, *bê ney ûsn* edatî, cumleyan de eleqeyê cîyayîye îfade kenê (Korkmaz, 2014: 907-908; Çem, 2003: 208-220; Malmîsanij, 2015: 146-157). Cêr ra nê edatan rê çend hebî nimûneyî deyayê.

- (8) a. Cenike î lazê xo yê **bînî** kî cêna (Çîçek, 2012: 140).
- b. No semed ra însanî **teber ra** (Nêşite, 2012: 20)
- c. Wuza dî, mêrdey nay bermeno u vîrar gêno nayra u qeçandê xora, **ê bini zi** benê risiyay (Hayîg, 2007: 53).
- d. Çîyêko **bîn zî** no yo; beno ke tayê mintiqayan de bi kewto (Kaçan, 2018: 43).
- e. Sanikan de merdiman ra **teber zî** qehremanî estê. Sey cine, perî, heywan û nebatan (Seçilmek, 2018: 25).

Cumleyanê corî de edatê ke cîyayîye îfade kenê ameyê ramojnayene. Edatê ke cumleya 8b û 8e de deyayê sey sifetî zî eşkenê bêre karardene labelê nê cumleyan de sey edatî wezîfe vînenê. Kar, kerdiş, hereket, name ûsn taybetmendîyê ke kontekstê cumle ra yenê fehmkerdene yan hîsbenê, nê edatan reyde sewbîna rastek de yenê îfadekerdene. Mîsale cumleya 8d de bi edatê *bîn zî* reyde nuştox rastekê cumle vurînenê û sewbîna çîyêk îfade kenê.

2.1.3.4. Pîyayîye, Wasita

Pîyayîye, kar û kerdişî bi şeklêko hêmperkerdişî îfade kenê. Rewşa wasitayî kar û kerdişê ke bi wasitayêk reyde îcra benê îfade kenê. Nê her di halî yewbînan tamam kenê (Akalm & vd., 2011: 310-311). Pîyayîye û wasitayî de kar û kerdişêk, fikrêk, hereket bi şeklêko şênber yan razber pîya yeno kerdene. Seba îfadekerdişê pîyayîye hereket, kar û kerdiş mecbûrî nîyo. Eslê xo de rewşa wasitayî zî pîyayîye îfade kena. Zazakî de *pîya*, *beramber*, *[y]a*, *reyde*, *reyra*, *pêro pîya*, *heme pîya*, *heme têreyde*, *heme têreyra*, *top pîya*, *têde pîya*, *têvter pîya*, *kulî pîya*, *pîya*, *pa*, *bi ... ra*, *bi ... wa*, *bi ... ya*, *tede ûsn* edatî, cumleyan de eleqeyê pîyayîye û wasitayî îfade kenê (Korkmaz, 2014: 907-908; Çem, 2003: 208-220; Malmîsanij, 2015: 146-157). Cêr ra nê edatan rê çend hebî nimûneyî deyayê.

- (9) a. Seîd hama ho **pê** duelavi **di** o berbûrî vêv û zûmay şawêni zerre (Kuriy, 2014: 95).
- b. Keye de mend, eyelanê xo **reyde** kay kerd, wext vîyarna (Zengelan, 2007: 85).

- c. Bi hemd û selavatan **a** dest pêkeno û îtîqadê îslamî ra behs keno (Septioğlu, 2019: 51).
- d. Keynek cî gêno beno dewda xû. Ci **rê** mare keno (Adabeyi, 2005: 146).
- e. Esparo varnî çimon **reyra** silom dano (Espar, 2004: 70).

Edatî sey wezîfeyêko eslî mabênê çekuyan de têkilîya wasitayî û pîyayîye însa kenê. Nê cumleyanê corî de zî nê têkilîyî wasita û pîyayîye edatan reyde roneyayê. Mîsale cumleya 9e de selamdayîşê esparî bi wasitayê çiman reyde qewimîyayo û na têkilîye zî sayeyê edatê *reyra* ya îfade bîya.

2.1.3.5. Mîqdar, Aste

Mîqdar, goreyê rewşe kêmbîyayîş yan zêdebîyayîşî îfade keno. Aste yan derece zî rewşêke de rutbe, mertebe, aste û dereceyî îfade keno (Akalm & vd., 2011: 1682). Mîqdar û aste di mefhûmê têkilldarî yê û yewbînan tamam kenê. mîqdar goreyê rewşe kêmbî yan zêde beno û her kêmbîyayîş yan zêdebîyayîş astêke rê nîşan keno. Her aste de mîqdar goreyê peymitişî yeno tesbîtkerdene. Mîqdar hem senîniye hem zî çendîniya çîyan, fikran, kesan ûsn îfade keno. Mîqdar goreyê aste zî vurîyêno. Zazakî de *mîqdar, hende, qasê, çend, çiqas, ewqas, çend ... hende ..., çend ... ewqas ..., hende ke, çiqas ... hende, derece, qeder, çi qeder ûsn* edatî, cumleyan de eleqeyê mîqdar û aste îfade kenê (Korkmaz, 2014: 909-911; Çem, 2003: 208-220; Malmîsanij, 2015: 146-157). Cêr ra nê edatan rê çend hebî nimûneyî deyayê.

- (10) a. Şima **hendê pê** mendî. Hewtî rê hewt (Adabeyi, 2005: 112).
- b. Çend rojî ra pey; ma dî kî kuyê **hendê** bîyê xişnî... (Septioğlu, 2019: 103).
- c. Pepooo! Areyê to hardê mi **kulî** kerdî kemer, hardanê mi bide! (Çîçek, 2012: 133).
- d. Gelo kênaya xo **hende** nêzdîyê yew camêrdî de bivîno porê xo rûçiknena? (Topaç, 2012: 89).
- e. Xal Hemze **neyrayo ki hendayê** pirûzino (Ayyıldız, 2019: 63).

Zazakî de edatê ke mîqdar û asta kerdişî tesbît û tayîn kenê zêde yê. Cor ra nê edatî mîyanê cumleyan de ameyê mojnayene. Nê mîsalan de xêncê 10c, edatê ke cumleyanê bînan de ravîyarenê aste, edatê cumleya 10c zî mîqdarî îfade keno.

2.1.3.6. Munasîbîye, Dengîye, Nîsbet

Munasîbîye, goreyê şert û mercan ca de bîyayîşî îfade keno. Munasîbîye mana çîyê ke weşê kesî şîne û kes ci ra razî beno zî xo de hewêneno. Heman çî kes eşkeo seba dengîye zî îfade bikero. Dengîye, munasîbîye û akredîtebîyayîşî zî îfade keno. Mefhûmê munasîbîye û dengîye hetê mana ra yewbînan a mutabiq ê. Nîsbet, muqayeseyî û rêjeyî îfade keno (Akalm & vd., 2011: 1727-728). Hîrê mefhûmê ke cor ra behs bîyê tamamkerê yewbînan ê. Hedîse, kar, kerdiş, çî, kes ûsn goreyê astêke nîsbetê yewbînan benê. Badê nîsbetî, mabênê nînan de yan dengîye û munasîbîye yena meydan yan nê dengê yewbînan nêbenê. Îfadekerdişê edatan de dengîye-nedengîye, munasîbîye yan nemunasîbîye muhîm nîyo. Çunke halo nemunasîbî yan nedengîye zî yew nîsbetî îfade keno. Zazakî de *bi ..., ra gore, goreyê ... ra, anegore, gore, goreyê ..., goreba ..., hende, çend, hende ... çend, çiqas, çiqas ... hende, nezere, nîsbetê, nîsbeten, bi [min] ûsn* edatî, cumleyan de eleqeyê munasîbîye, dengîye û nîsbetî îfade kenê (Korkmaz, 2014: 911-912; Çem, 2003: 208-220; Malmîsanij, 2015: 146-157). Cêr ra nê edatan rê çend hebî nimûneyî deyayê.

- (11) a. **Goreyê** vatişê **aye ra** dewrê Adem bi Hewa de miletî rê pîlî û rayberîye kenê û pêro cênî bîyê (Karakaş, 2014: 61).
b. **Çende** ray **bê** masîwa bi hemdê ma,
Labelê nêrê hîsaban çendê ma (Xasî, 2013: 11).
c. **Mi goreyê** linganê xwu ra pûncî nedî (Kaçan, 2018: 36).
d. Oyo kî keynera cî wazeno zengino, tam **gorey** keynerda ciyo (Hayıg, 2007: 36).
e. Labrey dûşney meymandê xwo **bol û bol** şermayayo (Ayyıldız, 2019: 63).

Cumleyanê corî rafehm beno ke edatî mîyanê unuranê cumle de rewşa munasibîye û dengîye zî saz kenê. Edatê ke tîya de yenê karardene seba sewbîna manayan zî yenê şuxulnayene çunke edatî tena seba manayêke nêyenê sînorkerdene. Seke cumleya 11b de aseno ke, metnanê kananê zazakî de zî na mana de edatî ameyê şuxulnayene.

2.1.3.7. Sebeb, Meqsed, Amanc

Sebeb, vurîyayîşê rewşe de yan qesd û amancê kar û kerdişî ifade keno. Eke rewşêke yena vurîyayene yan sey xo manena; kar, kerdiş, hedîse û hereket yeno meydan goreyê sebebêk beno. Bêsebebîye zî eslê xo de sebebêk a. Meqsed, waştîşî û amancî ifade keno. Amanc û meqsed zafane vera yewbînan yenê şuxulnayene (Akalm & vd., 2011: 2052). Amanc û meqsed hereketî û sebebê qewimîyayîşê karî ifade kenê. Nê hîrê mefhûmî vera yewbînî eşkenê bêrê şuxulnayene. Zazakî de *semedê ... ra, seba ... ra, seba, rîyê ... ra, rîwalê ... ra, ver, bêsebeb, bîlasebeb, bîlaheq, bîlaqederî, [no] amanc ra, [no] xayê ra, seba, semedê, qandê, qandê .. ra, qeybe, qey, seba, seba ke, semedê ..., semedo ke; qandê, qando ke, qandê ... rê, coka, cora, aye ra, rîyê ey ra, rîyê aye ra, rîwalê ey ra, rîwalê aye ra, ê rîwalî ra, seba aye ra, seba ey ra, semedê aye ra, semedê ey ra, ê semedî ra, ê sebebî ra, a yewere ra, ver ûsn* edatî, cumleyan de eleqeyê sebeb, amanc û meqsedî ifade kenê (Korkmaz, 2014: 911-912; Çem, 2003: 208-220; Malmîsanij, 2015: 146-157). Cêr ra nê edatan rê çend hebî nimûneyî deyayê.

- (12) a. Rez ey **rê** bibi **se** keyeyî. Weyra de boya girewtinî, qelibîyaynî, weriştinî, ronîştinî... (Zengelan, 2007: 94).
b. Heyran, no arwêşê to bol aqil o qe destirmayêndê ma çin yo ke me destan **ver o** bigirweyo (Adabeyi, 2005: 119).
c. **Seba** pîre derzê kolîya dano arê û nano ro, ebe qayîşê xo girêdano û erzeno piştîya xo ser, kuno raya dewe (Espar, 2004: 136).
d. Ez şîyane **seba** adirî (Çîçek, 2012: 40).
e. **Mi rê** çîçî ez do şira (Can, 2012: 109).

Seke cor ra zî aseno, semedê sebeb û amancî ifadekerdişî zazakî de gelek edatî estê. Nê edatî formê veredat, peydat yan bazinedatî de eşkenê bibê. Edatê ke sebeb û amancî ifade kenê goreyê mintiqayan vurîyênê. Cumleyanê corî de 12a de edat, amancê qalîkerdoxî; 12c û 12d de sebebê karî ifade keno. Cumleya 12e de mana bîlasebebîye yan bêsebebîye esta, ke bêsebebîye zî eslê xo de sebebêk a, na bêsebebîye edatî reyde ifade bîya.

2.1.3.8. Muqayese, Zidîye

Muqayese, seyyewbînî bîyayişi yan zidbîyayişi; beyntarê tewr kêmi di çîyan, fikran, kar, kerdiş, hereket ûsn de qiyaskerdişî îfade keno (Akalin & vd., 2011: 1709). Seba muqaysekerdişî tewr kêmi di hebî dîyardeyî yan mefhûmî hewce ye. Mabênê nê di hebî dîyardeyan de goreyê hemparîye yan zidîye yew qiyas yeno kerdene û no zî sey muqayese name beno. Zazakî de *semedê ... ra, seba ... ra, seba, rîyê ... ra, rîwalê ... ra, ver, bêsebeb, bîlasebeb, bîlaheq, bîlaqederî, [no] amanc ra, [no] xaye ra, seba, semedê, qandê, qandê .. ra, qeybe, qey, seba, seba ke, semedê ..., semedo ke; qandê, qando ke, qandê ... rê, coka, cora, aye ra, rîyê ey ra, rîyê aye ra, rîwalê ey ra, rîwalê aye ra, ê rîwalî ra, seba aye ra, seba ey ra, semedê aye ra, semedê ey ra, ê semedî ra, ê sebebî ra, a yewere ra, ver ûsn edatî, cumleyan de eleqeyê muqayese û zidîye îfade kenê (Korkmaz, 2014: 911-912; Çem, 2003: 208-220; Malmîsanij, 2015: 146-157). Cêr ra nê edatan rê çend hebî nimûneyî deyayê.*

- (13) a. Kîştâ bîne de yew qewe estbi. De betalî zaf bîy. **O semed ra** qeweyî zaf bî Amed de (Zengelan, 2007: 84).
b. Êdî ey zî **seba** înan **ra** dest nêdabî yew muye zî (Nêşite, 2012: 40).
c. **A yewe ra seba** têvernayîşî ez wazena tayê nimûneyan bidî û nimûneyan zî zafane Grûba Xebate ya Vateyî ra bidî (Kaçan, 2018: 32).
d. Hendê Milay ilme Îslametey zî nêzano, **qandê coy** nêzano sekero (Ayyıldız, 2019: 112).
e. Ya Rebbî, a ki haya ci nîya, ti ma **aye ra** sitar kerê (Seçilmek, 2018: 167).

Nimûneyanê corî de muqayese û zidîya ke edatan reyde tesîs bîya nîşan deyaya. Cumleya 13d de qalîkerdox/nuştox qiyasê zanayîşê dînî yê milayî û qehremanê hîkayeyî keno û ney edatî *reyde* îfade keno. Reyna cumleya 13e de bi edatê *aye ra* reyde hetê mana ra zidîye ameya însakerdene. Mana edatan goreyê peymê qalîkerdişî û nuştişî eşkenê bivurîyê, wendox yan goştarox ganî ney ra hayîdar bibo.

2.1.3.9. Cîhet

Nê tewir edatî, cumle yan unsurane cumle de mana teref û cîhetî zêde kenê. Zazakî de edatê ke cîhetî îfade kenê zaf ê. Nê edatan de goreyê mintiqayanê zazakî varyantî û allomorfi yenê meydan. Heman edat, mintiqayanê cîyayan de eşkeno eynî mana îfade bikero labelê şeklanê cîyayan reyde yeno vatene. Zazakî de *acor, veracor, devacor, vor ro, cor de, cor ra, heta, heya, heta cor, heta cêr, heya cor, heya cêr, vera ..., verba ..., vera ..., hemverê ... de, hemberê ... de, duşê ... de, duştê ... de, hete, perr, teref, nat-wet, nat û wet, nohet-ohet, nover-wever, nover-bover, nohêm-ohêm, nata-weta, noheta-oheta, novera-wevera, novera-bovera, hetê ra, heto yew ra, yew het ra, na hete ra, heto bîn ra, kişte, rêze ûsn edatî, cumleyan de eleqeyê cîhetî îfade kenê (Çem, 2003: 208-220; Malmîsanij, 2015: 146-157). Cêr ra nê edatan rê çend hebî nimûneyî deyayê.*

- (14) a. Xeleyo sipê çînabî; qaluçî **bin ra** nê, **ser ra** eşî bî ci, coka kokê xelî **hendê** bicewê ‘erdo mend bi (Can, 2012: 156).
b. Filît **verba** Byezar zaf serdin û, qet ti ra, la qet feyde nikenû (Kurij, 2014: 138).
c. Birayê pîlî wa: - Gelê xerîban, şima **kura ra** yî, şima kam î? (Malmîsanij, 2000: 298).
d. Cengi di kilawê Husna **ser ra** ginena erd ir (Kurij, 2014: 94).
e. Ez hîn şino **hetî** keyey **ra** (Septioğlu, 2019: 88).

Cîhetî îfadekerdiş û seba kar, kerdiş, hereket, bîyayiş, name ûsn unuranê ziwani rê cîhetan tayînerdiş sayeyê edatan a yeno meydan. Cumleyanê corî ra fehm beno ke, tayîn û tesbîtkerdişê cîhetî seba analîzkerdişê cumle muhîm o. Mîsale 14a de çînayişê xeleyî de qaluç bikar ameya û cîhetê bikarardişê qaluç edatan reyde tayîn bîyo. Cumleya 14e de cîhetê şîyayişê qalîkerdoxî *hetê keyeyî* yo. Nimûneyanê bînan de zî no tewir yew mana eşkeno tesbît bibo.

3. Mîyanê Cumle de Wezîfeyê Edatan

Edatî mîyanê cumleyan de cîya wezîfeyan a eşkenê bêrê şuxulnayene. Edatî name yan çekuyêke reyde yenê têhet û yew komçekuya edatî saz kenê. Na komçekuya edatî, mîyanê cumle de eşkena cîya wezîfeyan îcra bikero. Seke cumleyanê corî de aseno, komçekuya edatî cumleyan de bi wezîfeyê sifet yan zêrf reyde eşkenê wezîfe bivînê. Seke verê cû zî îfade bîbî, edatî çekuyê wezîfedarî yê. Sewbîna çekuyan reyde yenê têhet û mana çekuyan hîra yan teng kenê. Cêr ra çend hebî cumleyan de wezîfeyê edatan ameyo ramoynayene.

- (15) a. **Sey qala to** bî yan nêbî, ti ey vaje.
- b. Heyran, no arwêşê to bol aqil o qe destirmayêndê ma çin yo ke me destan **ver o** bigirweyo (Adabeyi, 2005: 119).
- c. Wayê wayê la ez **miyon** darun **dî** menda (Akban, 2020: 24).
- d. Ez hîn şino **hetî** keyey **ra** (Septioğlu, 2019: 88).
- e. Gelo kêneya xo **hende** nêzdîyê yew camêrdî de bivîno porê xo rûçiknena? (Topaç, 2012: 9).

Cumleyanê corî de edatê cîya wezîfeyan reyde ameyê şuxulnayene. Mîsale cumleya 18a de edat wezîfeyê zerfî de ameyo şuxulnayene. Çünke no edat, hetê prosesî kerdişî ra karê cumle dîyar keno. Cumleya 18b de zî kar wezîfeyê zerfî ya ameyo şuxulnayene. Cumleya 18c de edat û nameyî yewbînan reyde îzafeyê sifetî saz kerdo. Cumleya 18d de edat û nameyî yewbînî ya komçekuya edatî sazkerdo û na grûba edatî cumle de wezîfeyê zerfî îcra kerdo. Cumleya 18e de bazinedat, hem wezîfeyê persî hem zî sifetî xo de hewêneno. Edatî goreyê kontekstê cumle eşkenê wezîfeyanê cîyayan de ca bigirê.

Encam

Na xebate de edatê zazakî ameyê tedqîqkerdene. Seke cor ra zî îfade bîbî, na mijar heta nika terefê çend hebî kesan ra ameya analîzkerdene. Her gramernusî goreyê xo yew pergâl tesbîtkerdo û edatê zazakî mîyanê nê pergâlî de tehlîl kerdê. Hetê kategorîzekerdişê edatan de beyntarê gramernusanê zazakî de ferqê girsî çinî yê. Zafane edatê zazakî sey veredatî, peydatî û bazinedatî ameyê tesnîfkerdene. Mefhûmê bazinedatî, seba zazakî, reya ewilî tezê Kaçanî de ameyo şuxulnayene. Gramernusanê zazakî seba bazinedatî, îzafeyê *veredat û peydat pîya* şuxulnayo ke no mefhûm zî teqabulê mana bazinedatî keno.

Zazakî de şuxulnayiş, nuştîş û mana edatan de yew standard hîna naemeyo meydan. Goreyê mintiqayanê zazakî şuxulnayiş û nuştîşê edattan de varyantê cîyayî ameyê tesbîtkerdene. Hetê şekilî ra çînebîyayişê formê standardî, manakerdişê edatan de zî cîyayîye ano meydan. Labelê manakerdişê cumle de rol û fonksiyonê edatan gelek muhîm o. Unsurê cumleyan, çekuyanê wezîfedaran reyde yenê têhet û mana îfade kenê. Mîyanê cumle de

kêmîbîyayîşê edatan, hetê mana ra kêmanîye ano meydan. Edatî mîyanê cumle de ganî bi şeklêko rast bêrê şuxulnayene, xelet bikarardîşê edatan mana cumle de hetê semantîkî ra pirsgirêkan vejena meydan.

Na xebate de edatê zazakî goreyê etîmolojîyî yanî kokê di beşan rê teqşîm bîyê. Edatê ke kurdî yê, dîyalektanê kurdî û ziwananê îranîyan reyde têkilîya zazakî ramojnênê. Edatê bîyanî zî, ziwane ke zazakî ser o tesîrdarî rê îşaret kenê. Zazakî ser o sey erebkî û tirkî tesîrê gelek ziwanan esto. Hetê şuxulnayîşî edatî hîrê beşan rê teqşîm benê. Edatî hetê mana ra eşkenê zaf binbeşan rê bêrê teqşîmkerdene. Na xebate de mana û wezîfeyê edatan diwês binbeşan ser ra îzah bîyê. Mana û wezîfeyê edatan opsîyonel ê, eşkenê bivurîyê. Kitabanê gramerî de mana û wezîfeyê edatan ser o analîzî nêameyê kerdene. Na xebate de seba nê kategorîzekerdişan sey destpêkî biba û vernîya xebatanê gramerê muqayesinan akera.

Çimeyî

- Adabeyî, F. (2005). *Estanekanê Sêwregî ra*. İstanbul: Weşanxaneyê Vateyî.
- Akalın, Ş. H., & vd. (2011). *Türkçe Sözlük*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Akbana, M. (2020). *Waka Lu*. İstanbul: Neşirxaneyê Vir.
- Aktuğ, H. (2013). *Gramera Kurdî Kürtçe Gramer*. İstanbul: Avesta.
- Aslanoğlu, O. (2013). *Kendi Kendine Kolay Farsça*. İstanbul: Nûbihar.
- Ayyıldız, Z. (2014). *Hersê Zerrî*. Şanlıurfa: Elif Matbaası.
- Ayyıldız, Z. (2019). *Va*. Elif Matbaası: Şanlıurfa.
- Banguoğlu, T. (2011). *Türkçenin Grameri*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Can, M. (2012). *Barkerdena Zerrî*. İstanbul: Kayhan Matbaacılık.
- Çem, M. (2003). *Türkçe Açıklamalı Kırmanca (Zazaca) Gramer*. İstanbul: Deng Yayınları.
- Çiçek, A. A. (2012). *Sayê Marû Estanikanê Xinis û Tekmanî ra*. İstanbul: Weşanxaneyê Vateyî.
- Çiçek, M. (2014). *Mêşa Dengize Estanikanê Gimigîmî ra*. İstanbul: Wêşanxaneyê Vateyî.
- Cançi, H. (2013). *Uygulamalı Farsça Grameri*. Erzurum: Eser Ofset.

- Dêrsim, H. D. (2014). *Deyndar*. İstanbul: Weşanxaneyê Vateyî.
- Espar, J. Î. (2004). *Beyi Se Bena?* İstanbul: Weşanxaneyê Vateyî.
- Grûba Xebate ya Vateyî. (2005). *Rastnuştişê Kirmanckî (Zazakî)*. İstanbul: Vate.
- Grûba Xebate ya Vateyî. (2005). *Rastnuştişê Kirmanckî (Zazakî)*. İstanbul: Weşanxaneyê Vateyî.
- Grûba Xebate ya Vateyî. (2019). *Sözlük Türkçe-Kirmanca (Zazaca), Ferhengê Tirkî-Kirmanckî*. İstanbul: Vate.
- Gultekîn, S. (2010). *Ro Ser Zarawayê Kirmanckî Xebata Grameri*. İstanbul: Weşanên Enstituya Kurdî ya Stanbolê.
- Gündüz, D. (2009). *Türkçe Açıklamalı Kürtçe Kirmanca/Zazaca Dil Dersleri*. İstanbul: Vate Yayınevi.
- Hayıg, R. (2007). *Mahmeşa*. İstanbul: Vêjyaisê Tiji.
- Kaçan, M. E. (2018). *Zazakî de Kategorîzekerdişê Edatan û Metnaê Zazakî ra Nimûneyî*. Mardîn: Unîversîteya Artûklûyî ya Mêrdînî Enstîtûyê Ziwananê Ganîyan yê Tirkîya Şaxê Mayzanistê Ziwan û Kulturê Kurdan.
- Karakaş, H. (2014). *Zere ra*. Dîyarbekir: Weşanxaneyê roşna.
- Korkmaz, Z. (2014). *Türkiye Türkçesi Grameri*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Kurij, S. (2014). *Arwûn û Lûy Sonikî Çoligî*. İstanbul: Nûbihar.
- Malmîsanij. (2000). *Folklorê Ma ra Çend Nimûney*. İstanbul: Berdan Matbaacılık.
- Malmîsanij, M. (2015). *Kurmanca ile Karşılaştırmalı Kirmanca (Zazaca) Dilbilgisi*. İstanbul: Vate Yayınevi.
- Mutçalı, S. (2013). *Arapça-Türkçe Sözlük*. İstanbul: Dağarcık.
- Nêşite, M. (2012). *Çaketo Sipî*. İstanbul: Weşanxaneyê Vateyî.
- Ocek, N. (2014). *Waneyên Rêzimana Kurmancî*. Van: Sîtav.
- Seçilmek, K. (2018). *Edebîyatê Fekkî yê Kirmanckî (Zazakî) yê Mintiqaya Sêwregi*. Mardin: Unîversîteya Artuklu ya Mêrdînî Enstîtuyê Ziwananê Ganîyan yê Tirkîya Şaxê Mayzanistê Ziwan û Kulturê Kurdan.
- Septioğlu, P. (2019). *Qerebegan Tarîx, Kultur û Cografya*. İstanbul: Weşanxaneyê Vateyî.
- Tan, S. (2005). *Rêzimana Kurmancî*. İstanbul: Weşanên Enstîtuya Kurdî ya Stenbolê.
- Taş, Ç. (2013). *Waneyên Rêziman û Rastnivîsa Kurmancî*. İstanbul: Dîwan.

Topaç, B. (2012). *Bero Sûr*. Dîyarbekir: Weşanxaneyê Roşna.

seçilmVeroj, S. (2014). *Veracêkerdena Gramerê Zazakî û Kurmancî: dîyalekt, Alfabe û Fonetîk, Morfolojî*. Diyarbakır: Weşanên Ava.

Xasî, M. E. (2013). *Mewlîdê Kirdî*. Dîyarbekir: Weşanxaneyê Roşna.

Yıldırım, K. (2012). *vardarmel Alıştırma ve Metinlerle Kürtçe Dilbilgisi (Kurmanci Lehçesi)*. Mardin: Mardin Artuklu Üniversitesi Türkiye'de Yaşayan Diller Enstitüsü Yayınları.

Zengelan, J. (2007). *Gorse*. İstanbul: Vate Yayınevi.

Îlawe 1:

Lîsteya Edatanê Zazakî

[no] amanc ra	bi	cîya
[no] xaye ra	biney	coka
[y]a	bi ... ra	cor de
a ... ra	bi ... wa	cor ra
a yewere ra ver	bi ... ya	çend
acor	bi [min]	çend ... ewqas ...
anegore	bi ... ra	çend ... hende ...
aye ra	bi ... ya	çi qeder
aye ra pey	bîlaheq	çiqas
bawer ke	bîlaqederî	çiqas ... hende
bê	bîlasebeb	çiqas ke
bê ney	bîn	de
beramber	bin ... de	de ... ra
bere-bere	binê ... der	derbar
bêsebeb	bover de	derbarê
beyntare	ci ra pey	derece
beyntarê ... de	cins	derheqê

devacor	heya	qandê ... ra
di	heya cêr	qandê ... rê
di ... de	heya cor	qando ke
dir	kişte	qasê
duşê ... de	kulî pîya	qasê ke
duştê ... de	lewe de	qeder
ê rîwalî ra	mabên	qeybe
ê sebebî ra	mîqdar	reyde
ê semedî ra	mîsale	reyra
ebe	mîyan	rêze
ebi	na hete ra	rîwalê ... ra
ede ... de	naca de	rîwalê aye ra
ewqas	naca de	rîwalê ey ra
ey ra	nahet de	rîyê
ey ra pey	nat û wet	rîyê aye ra
fenî	nata-weta	ro
fina	nat-wet	seba
gelo	naver de	seba rîyê ... ra
gore	nêbo nêbo	seba ... ra
goreba ...	ney ra teber	seba aye ra
goreyê ...	nezeren	seba ey ra
goreyê ... ra	nîsbetê	seba ke
hawayê	nîsbeten	seke
hawayê ke	nohêm-ohêm	semedê ...
hebe	noheta-oheta	semedê ... ra
hemberê ... de	nohet-ohet	semedê ... ya
heme pîya	novera-bovera	semedê aye ra
heme têreyde	novera-wevera	semedê ey ra
heme têreyra	nover-bover	semedo ke
hemverê ... de	nover-wever	ser
hende	ohet de	ser o
hendê	pê ... de	ser ra
hende ke	pê peya	ser ro
hendê ke	pêro pîya	sewbîna
herunda ... de	perr	sey
heta	pey ... de	teber
heta cêr	pey ... ro	tede
heta cor	pey de	teref
hete	peyê cû	têvter pîya
hetê ... ra	pîya	û ... ya
hetê ra	pîya pa	uca de
heto bîn ra	qabil	ve ... de
heto yew ra	qandê	ve ... ro

ver
ver de
vera ...
veracor
verba ...
verê

vor ro
wa
werte ... ra
xêncê
xêncê ney
xeyr

xeyrî
ya
yew het ra
zî